

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และสันติวิธีในศาลจังหวัดชายแดนใต้*

Restorative Justice and Peaceful Way of the Court in the Southern Provinces

ศิริชัย กุมารจันทร์**

กรกฎ ทองชะโชค***

เอกราช สุวรรณรัตน์****

Sirichai Kumarjan et al.

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้ทำการศึกษารูปแบบ ปัญหาอุปสรรค กฎ ระเบียบ ข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีอาญาและคดีแพ่งของการอำนวยความยุติธรรมในศาลจังหวัดชายแดนภาคใต้ ศึกษาจากเอกสารและสัมภาษณ์ผู้พิพากษา เจ้าหน้าที่ฝ่ายปฏิบัติในศาล ประชุมกลุ่มย่อยทนายความ คู่ความในชั้นศาล ผลการศึกษาพบว่า ศูนย์สมานฉันท์และสันติวิธีในจังหวัดชายแดนภาคใต้ปัจจุบันมีการเปลี่ยนชื่อมาเป็น ศูนย์คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในศาล รูปแบบกระบวนการดังกล่าวจะทำให้จำเลยเข้าใจวิธีการดำเนินคดีมากขึ้น แต่ทั้งนี้ผู้เสียหายและจำเลยส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามไม่เชื่อมั่นเพราะเห็นว่าเป็นคนของภาครัฐ ดังนั้นศาลในจังหวัดชายแดนภาคใต้ควรออกระเบียบเฉพาะสำหรับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญา มีบุคคลที่คู่ความหรือประชาชนไว้วางใจเข้าร่วมในการกระบวนการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพกับผู้พิพากษา ซึ่งผู้ร่วมในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพควรให้บุคคลที่ประชาชนยอมรับนับถือ เช่น ผู้นำทางศาสนาและผู้นำชุมชนในพื้นที่ และกระบวนการดังกล่าวนั้นควรเป็นกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ด้วย ทั้งนี้อาจแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาให้อาญาแผ่นดินที่มีอัตราโทษจำคุกไม่เกินสิบปี ที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรง หากผู้เสียหายไม่ติดใจดำเนินคดี ให้คดีอาญาประเภทนี้ระงับได้ด้วย ส่วนการดำเนินคดีแพ่ง ศูนย์ไกล่เกลี่ยในศาลจังหวัดชายแดนภาคใต้ บุคคลภายนอกที่ขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประนีประนอมยังมีจำนวนน้อยมาก บางคดีก็ให้เจ้าหน้าที่ศาลเป็นผู้ประนีประนอม ควรพัฒนาระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ.2544 คุณสมบัติของผู้ประนีประนอมให้มีความชัดเจน โดยให้มีผู้

* บทความนี้นำมาจากโครงการวิจัยเรื่อง “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และสันติวิธีในศาลจังหวัดชายแดนใต้” ภายใต้แผนงานวิจัยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และสันติวิธีในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้รับการสนับสนุนการวิจัยมหาวิทยาลัยทักษิณ งบประมาณแผ่นดิน ประจำปี 2559

** อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

*** รองศาสตราจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

**** อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

ประนีประนอมทุกอำเภอในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งคัดเลือกจากบุคคลที่ประชาชนในแต่อาเภอนับถือ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำทางศาสนา หรือผู้นำชุมชน และปรับปรุงวิธีการจ่ายค่าป่วยการและค่าใช้จ่ายรายคดี ให้เพิ่มมากขึ้น ตามความเหมาะสมกับสภาพทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน

คำหลัก : กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ศาล

ABSTRACT

This research aims to study the models, obstacles, laws, and regulations on mediation in criminal and civil cases exercised by the courts of justice in the Southern Provinces. The research was conducted by reviewing related documents and interviewing the judges of the courts of justice, officers in the courts of justice, focusing group of lawyers in the courts. The results show that even though the name of the Reconciliation and peace center has been changed to the rights and freedom protections center and the form and its process have gained defendants' understanding on case proceeding, the most of the defendants and the injured persons who are Islamic, are lacking in confidence because the persons who work in the proceeding are government officers. Hence, the courts of justice in the Southern provinces should enact their personal regulation for protecting the rights and the freedom in criminal case. The main point is to have the trusted individuals working with the judges. Those individuals may be the religious leader or community leader. Moreover, restorative justice should also be used in the proceeding. This suggestion leads to the Criminal Procedure Code amendment that in the case of non-compoundable offenses jailing not exceed that 10 years and not damaging badly, if the injured person is not willing to file the case, this case should be ended. In the civil cases, the mediation center in the court of justice in the Southern provinces, there is a less number of the registered individual conciliators. In some cases, the court of justice officers perform as the conciliators. Therefore, it should amend the administrative commission of Court of Justice regulation on Mediation B.E. 2544, especially the qualification of the conciliator. It should mention that there will be the conciliators in each district in the Southern provinces. The conciliators should be selected from widely respectful individuals in the district, whether the religious leader or the community leader. Lastly, the case expenses and its method should be improved accordingly to the current economy.

Keywords: Restorative Justice, the Southern Provinces, Court

บทนำ

ปัญหาอาชญากรรมและปัญหาเสพติดในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีได้ลดน้อยลงกลับมีการก่อความรุนแรงอย่างต่อเนื่อง ความเจริญทางด้านวัตถุ ส่งผลให้มีคดีความ โดยเฉพาะคดีอาญาขึ้นมาสู่ศาลจำนวนมากในแต่ละปี เฉพาะเหตุการณ์ความรุนแรงทุกประเภทตั้งแต่ มกราคม 2547 ถึงวันที่ 4 มกราคม 2557 รวม 15,713 เหตุการณ์ รวมคดีอาญาทั้งหมด 131,960 คดี¹ ทั้งนี้ สำนักงานศาลยุติธรรมมีนโยบายสนับสนุนให้ศาลต่างๆ นำกระบวนการสมานฉันท์และสันติวิธีมาใช้อีกวิธีหนึ่งในการจัดการคดีอาญาและคดีแพ่งเพื่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็ว ให้ความรู้ความเข้าใจคู่ความในการดำเนินคดีของศาล กระบวนการสมานฉันท์และสันติวิธีนับว่าเป็นเรื่องใหม่ในการบริหารจัดการคดีของศาล ซึ่งอาจมีผู้ที่ไม่เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับกระบวนการนี้ กระนั้น ก็เป็นทางเลือกหนึ่งของคู่ความในกระบวนการยุติธรรมที่จะช่วยทำให้คู่ความในคดีได้รับความยุติธรรมตามครรลองของกฎหมาย สะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการพิจารณาคดีและการลงโทษจำเลยแบบเดิมนั้นไม่สามารถลดปริมาณคดีอาญาให้น้อยลงได้ สาเหตุประการหนึ่งคือจำเลยขาดความเข้าใจในกระบวนการพิจารณาคดีอาญา ทำให้คดีอาญาที่เป็นความผิดต่อแผ่นดินส่วนมากถูกนำเข้าสู่วินิจฉัยพิจารณาแบบต่อเนื่อง ซึ่งหากจำเลยได้มีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีของศาล สิทธิหน้าที่ของจำเลยและผู้ได้รับความเสียหาย ประโยชน์ของจำเลยจากการรับสารภาพ อาจเป็นหนทางให้จำเลยเกิดความตระหนักในผลกระทบทางสังคมที่ได้รับจากการกระทำความผิดของตนเอง จึงมีการคิดหาวิธีการอื่นมาเสริมประกอบกับแนวนโยบายของประธานศาลฎีกาและของสำนักงานศาลยุติธรรมที่สนับสนุนจัดตั้งศูนย์สมานฉันท์และสันติวิธีของศาล ให้มีการระงับข้อพิพาทที่เป็นทางเลือกเพื่อให้ประชาชนสามารถระงับข้อพิพาทได้ด้วยความสมานฉันท์ ใช้แนวทางการลงโทษที่หลากหลาย จึงเป็นแนวทางในการดำเนินกระบวนการระงับข้อพิพาทด้วยวิธีการสมานฉันท์และสันติวิธี การปฏิรูประบบศาลที่เป็นทางการให้เป็นการพัฒนาไปสู่กระบวนการทางเลือกมากขึ้น ถือเป็นทางเลือกที่สำคัญในปัจจุบัน โดยเฉพาะในสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Culture diversity) ทั้งชาติพันธุ์ ภาษา วิถีชีวิต ศาสนา ดังนั้นจึงเป็นประเด็นน่าสนใจว่าจะพัฒนาสังคมที่มีลักษณะพหุวัฒนธรรมเช่นนี้ โดยไม่ให้เกิดความรู้สึกว่ารัฐเป็นศัตรูกับประชาชนเพราะไม่ว่ารัฐหรือประชาชนในพื้นที่ที่อยู่ภายใต้ร่มธงไตรรงค์เดียวกันและช่วยให้การพัฒนาเชิงความรู้สึกนั้นจะต้องเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

¹ ศูนย์ปฏิบัติการตำรวจจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศชต.) . 2558.

ด้วยเหตุดังกล่าว ปัญหา อุปสรรค การพัฒนาเทคนิคและวิธีการของการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และสันติวิธีที่ใช้ในศาลจังหวัดชายแดนภาคใต้ทั้งกระบวนการยุติธรรมทางอาญาและทางแพ่ง ซึ่งจังหวัดชายแดนภาคใต้มีอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ ของประเทศเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการอำนวยความสะดวกแก่สังคมในพื้นที่ต่อไป

วิธีการวิจัย

การวิจัยมีวัตถุประสงค์ในการค้นหาคำตอบในเรื่อง กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และสันติวิธีในศาลจังหวัดชายแดนใต้

วิจัยเอกสาร (Documentary Research) วิเคราะห์จากแนวคิดทฤษฎี หลักการ บทบัญญัติของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของศาลในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในการดำเนินงานของศูนย์ไกล่เกลี่ยหรือศูนย์คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญาจังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อให้มีกฎหมายรองรับการดำเนินงานไกล่เกลี่ยและสมานฉันท์ โดย รวบรวม ศึกษา ค้นคว้าและวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ประกอบด้วยข้อมูลที่ปรากฏในรูปแบบของเอกสาร ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เป็นเอกสารข้อมูลที่ได้ผ่านการวิเคราะห์หรือตีความจากบุคคลอื่นมาแล้ว ได้แก่ บทบัญญัติของกฎหมายต่าง ดังนี้ เอกสารทั่วไป ได้แก่ หนังสือ บทความ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยภาคสนาม (Field Research) เป็นการวิจัยภาคสนามโดยวิธีการสองรูปแบบ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เจ้าหน้าที่ระดับบริหารและระดับปฏิบัติการของสำนักงานศาลยุติธรรมในจังหวัดชายแดนใต้ ประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้พิพากษาที่เป็นผู้สมานฉันท์และเจ้าหน้าที่ศาลยุติธรรมที่มีหน้าที่เป็นผู้ประนีประนอม และบุคคลภายนอกที่เป็นผู้ประนีประนอม และทนายความที่ปฏิบัติงานในจังหวัดชายแดนภาคใต้

การวิเคราะห์ข้อมูลจากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งใช้เครื่องมือบันทึกเสียงถอดมาเป็นข้อความ และข้อมูลสื่ออื่นที่ได้จากการลงพื้นที่ โดยใช้ข้อความที่ได้ตลอดจนพฤติกรรมของผู้ให้ข้อมูลขณะสนทนา เหล่านี้จะถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหาและตีความของข้อมูลโดยใช้แนวคิดสมานฉันท์และสันติวิธี เป็นกรอบในการตีความออกมาในแต่ละประเด็นสำคัญๆ ที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกัน

ผลการศึกษา

การประนีประนอมข้อพิพาทแตกต่างจากการพิจารณาตัดสินของศาล การพิจารณาตัดสินในกรณีปกติศาลจะต้องค้นคว้า หาความจริงที่คู่ความโต้แย้งกัน ส่วนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นสิ่งที่ต้องค้นหาความพึงพอใจของคู่กรณีทั้งสองฝ่าย ดังนั้น การค้นหาความพึงพอใจของคู่กรณีทุกฝ่ายนับว่า เป็นสิ่งที่ยากและเป็นหน้าที่ของ

ผู้ไกล่เกลี่ยที่จะต้องค้นหาความพึงพอใจของคู่กรณีทุกฝ่ายให้ได้ว่าอยู่ ณ ตรงจุดใด หากผู้ไกล่เกลี่ยสามารถค้นหาได้ก็จะทำให้ประสานประโยชน์ของคู่กรณีได้โดยนำหลักของการมีส่วนร่วมในการมีส่วนได้และส่วนเสียมาอยู่ในผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายจนทุกฝ่ายเห็นส่วนตนเองก็ได้รับผล

ผู้เข้าร่วมเจรจาทุกคนมีผลประโยชน์ร่วมกันบางประการ ในการแก้ไขปัญหาหารือกัน เพื่อทำข้อตกลงด้วยความสมัครใจ ภายใต้ทฤษฎีการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งที่เป็นปัญหาที่ต้องศึกษาและการแก้ไขปัญหาหารือกันโดยคู่ความทั้งสองฝ่ายในขณะที่ลักษณะของทฤษฎีการแก้ปัญหา นักกฎหมายทั้งสองฝ่ายเผชิญหน้ากันแต่ละฝ่ายต้องต่อสู้เพื่อชัยชนะในข้อตกลงที่ฝ่ายตนได้เปรียบ ส่วนทฤษฎีการแก้ไขปัญหาเห็นว่านักกฎหมายทั้งสองฝ่ายควรนั่งเคียงข้างกันทำงานร่วมกันและช่วยกันแก้ไขปัญหาเพื่อประโยชน์ร่วมกัน การไกล่เกลี่ยหรือการประนีประนอมข้อพิพาทคือการตกลงยินยอมให้บุคคลที่สามซึ่งเป็นคนกลางที่มีความอิสระแต่ไม่มีอำนาจชี้ขาดข้อพิพาททำการช่วยเหลือ ในการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้ทั้งสองฝ่ายลดหย่อนผ่อนปรนให้แก่กันและกันจนกระทั่งสามารถตกลงกันได้ โดยทำสัญญาประนีประนอมยอมความเพื่อระงับข้อพิพาทที่มีต่อกันต่อไป² หรือต่างยอมผ่อนผันให้แก่กันและกัน หรือการที่บุคคลหรือองค์กรตัวแทนเข้าไปเกี่ยวข้อง เข้าไปแทรกแซงหรือเข้าไปอยู่กลางระหว่างบุคคลสองคนหรือสองฝ่ายเพื่อขจัดข้อขัดแย้งหรือสร้างความปรองดอง ทั้งนี้โดยไม่มีการใช้อำนาจบังคับไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อม³

การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาล คือ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือคดี ที่เกิดขึ้นอยู่ระหว่างการพิจารณาของศาล นับจากศาลมีคำสั่งประทับรับฟ้องไว้พิจารณาไปจนถึงเมื่อศาลมี คำพิพากษาหรือเป็นกรณีการไกล่เกลี่ยคดีที่อยู่ระหว่างการพิจารณาของศาลอุทธรณ์หรือฎีกา ซึ่งเป็นช่วงก่อนที่ศาลจะมีคำพิพากษา โดยศาลเป็นผู้ดำเนินการไกล่เกลี่ยให้โดยศาลจะสอบถามความประสงค์ของคู่ความในการที่จะให้มีการไกล่เกลี่ยหรือคู่ความแจ้งความ ประสงค์ต่อศาลเพื่อขอให้มีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

แนวคิดในเชิงยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เห็นว่า มาตรการทางอาญาไม่สามารถลดปัญหาอาชญากรรมได้ เพราะรัฐไม่สามารถปราบปรามแก้ไขปัญหาอาชญากรรมได้อย่างทันท่วงที ทั้งการลงโทษในทางทัณฑวิทยายังอาจทำให้ผู้กระทำผิดต้องมีผลติดตัว ทั้งที่ความผิดบางประเภทไม่ควรถือว่าเป็นความผิดร้ายแรง นอกจากนี้แนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ยังเห็นว่า การกระทำความผิดอาญานอกจากจะเป็นการกระทำต่อรัฐแล้ว ยังเป็นการกระทำต่อความสัมพันธ์ของบุคคลด้วย ดังนั้น การแก้ปัญหาอาชญากรรมที่ถูกต้องจึงควรให้ผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการกระทำความผิด คือ ผู้เสียหาย ผู้กระทำความผิดและชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและป้องกันอาชญากรรมดังกล่าว⁴

² สรวิศ ลิ้มปริงซี่. กฎหมายเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท. (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิชาการระงับข้อพิพาททางเลือก สำนักงานระงับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม. 2551), หน้า 34-35.

³ เกษม คมสัจธรรม. คู่มือประนีประนอมข้อพิพาท“หลักทั่วไปในการประนีประนอมข้อพิพาท” (กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์. 2548), หน้า.45-46.

⁴ Mark S. Umbreit, Robert B. Coates, “Restorative Justice Dialogue: A Multidimensional, Evidence-Based Practice Theory”. *Contemporary Justice Review* 10(1): March 2007. : 23-41.

เปรียบเทียบการไกล่เกลี่ยในกระบวนการยุติธรรมอาญาความสมานฉันท์น้อย การประนีประนอมความสำคัญอยู่ที่ผู้กระทำผิด(agreement – driven, offend - focused) ผู้ไกล่เกลี่ยเป็นผู้ผูกขาดการพูดมากที่สุดเหยื่อและผู้กระทำผิดมีโอกาสเพียงตอบคำถามเท่านั้น ไม่มีการสนทนากันระหว่างคู่ความ ส่วนการไกล่เกลี่ยในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ความสมานฉันท์สูง การสนทนา ความสำคัญอยู่ที่เหยื่อ(Dialogue - driven, victim - sensitive) ผู้ไกล่เกลี่ยต้องมีความอดทนเป็นอย่างสูงในการรับฟังเรื่องผลกระทบของอาชญากรรมและผู้ไกล่เกลี่ยต้องพูดให้น้อยที่สุด⁵

Barbara Perry (2003)⁶ ได้อธิบายว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นกระบวนการที่มีความแตกต่างกัน ในแต่ละสังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของแต่ละสังคม แนวคิดแบบบอร์ณนิยมเชื่อว่ากฎหมายย่อมจะถูกบัญญัติขึ้นมาเพื่อให้เกิดผลประโยชน์มากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด (Greatest Happiness for the Greatest Number)⁷ แนวคิดข้างต้นนี้เป็นพื้นฐานของการยุติคดีด้วยการไกล่เกลี่ย เพราะการยุติคดีด้วยการไกล่เกลี่ยจะต้องยึดหลักที่ว่า ข้อยุติที่ได้จากการไกล่เกลี่ยที่ดีจะต้องเป็นข้อยุติที่เกิดประโยชน์มากที่สุดแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และต้องคำนึงถึงประโยชน์ต่อคนหมู่มาก ซึ่งก็คือประโยชน์ต่อสังคมและประโยชน์สาธารณะด้วยเช่นกัน แนวคิดการแก้ไขข้อพิพาทแบบ WIN-WIN Concept ผลการเจรจาที่ออกมาชนะทุกฝ่ายจะยังคงช่วยรักษาสัมพันธภาพและไม่ตรีที่ติดต่อกันของคู่กรณีได้ เพราะผลการเจรจาที่ยุติเป็นที่พอใจของทุกฝ่ายย่อมทำให้ทุกฝ่ายยังคงมองหน้ากันต่อไป นำไปสู่การให้อภัย ความสมัครสมานสามัคคีและความสงบสุขของคนในสังคม⁸ อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือแนวคิดการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดให้กลับคืนสู่สังคม(Rehabilitation) โดยมองว่าเป็นผู้ป่วยที่สามารถแก้ไขพฤติกรรมได้ ให้เข้าสู่กระบวนการแก้ไขฟื้นฟู บำบัดรักษาทั้งร่างกาย จิตใจ บุคลิกภาพ และโอกาสทางสังคม ให้สามารถกลับไปสู่สังคมหรือชุมชนเดิมได้ และให้ผู้กระทำผิดเป็นพลเมืองดีที่เคารพกฎหมาย หรือมีทัศนคติที่ดีต่อสังคม⁹ ดังนั้น การส่งเสริมให้สังคมอภัยให้ผู้กระทำผิดมีโอกาสกลับตัวเป็นคนดีในสังคม จึงควรมีมาตรการอื่นมาดำเนินการกับผู้กระทำผิดแทน เป็นการเบี่ยงเบนผู้กระทำผิดออกจากกระบวนการยุติธรรมหรือกนอกระบบ เช่น การรอลงอาญาโดยมีการคุมประพฤติ การใช้โทษปรับ การทำงานสาธารณะ การฝึกอาชีพ การอบรมศีลธรรมและศาสนา การบำบัดแก้ไขทั้งรายบุคคลและรายกลุ่ม เป็นต้น¹⁰ มาตรการเหล่านี้ปรากฏมีใช้ในต่างประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ญี่ปุ่น นอร์เวย์ เป็นต้น

⁵ วราภรณ์ บัวเฟื่อน. บทบาทและการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. 2549), หน้า 34-56.

⁶ Barbara Perry. "Hate and Bias Crime". (New York : Taylor & Francis Books, Inc, 2003) pp. 133-138.

⁷ ปรีดี เกษมทรัพย์. นิติปรัชญา. กรุงเทพฯ: พิมพ์ลักษณ์. 2543. หน้า 60.

⁸ จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : การคืน "อำนาจ" แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน. (กรุงเทพมหานคร : เอเชียแอฟริกา ออฟเซต), หน้า 167.

⁹ ประธาน วัฒนาวณิช. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอาญาวิทยา. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ลักษณ์. 2546), หน้า 362.

¹⁰ เดชา สังขวรรณ และคณะ. รายงานผลการวิจัยเรื่อง มาตรการเลี้ยงโทษจำคุกระยะสั้น. (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยและพัฒนาอาญาวิทยาและกระบวนการยุติธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2550), หน้า 17.

1. กระบวนการสมานฉันท์และสันติวิธีในคดีแพ่ง

สถานการณ์ปัจจุบันในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ศาลจังหวัดนราธิวาส มีการรับฟ้องคดีผู้บริโภค 2,720 คดี คดีแพ่ง 530 คดี ศาลจังหวัดยะลา มีการรับฟ้องคดีผู้บริโภค 1,501 คดี คดีแพ่ง 496 ศาลจังหวัดปัตตานี มีการรับฟ้องคดีผู้บริโภค 2,127 คดี คดีแพ่ง 649 คดี ศาลจังหวัดเบตง มีการรับฟ้องคดีผู้บริโภค 162 คดี คดีแพ่ง 101 คดี และศาลจังหวัดนาทวี มีการรับฟ้องคดีผู้บริโภค 2,856 คดี คดีแพ่ง 690 คดี¹¹ การจัดสรรงบประมาณหรือนโยบายมุ่งเน้นเรื่องของเศรษฐกิจ มากกว่าการพัฒนาศาล ทำให้การพัฒนาระบบใกล้เคียงข้อพิพาทยังไม่บรรลุถึงเป้าหมายเท่าใดนัก และยังขาดการประชาสัมพันธ์สร้างความรู้ ความเข้าใจให้กับประชาชนอย่างทั่วถึง ขาดการส่งเสริมเพื่อการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาระบบอย่างจริงจัง ซึ่งปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่ค่อนข้างสวนทางกับนโยบายของรัฐในการมุ่งเน้นระบบใกล้เคียงข้อพิพาทเป็นยุติธรรมทางเลือก ที่มีบทบาทสำคัญในปัจจุบันซึ่งการประสบปัญหาในระดับนโยบายก็จะส่งผลต่อระบบใกล้เคียงข้อพิพาททั้งในระดับอำนาจการและปฏิบัติการ สุดท้ายแล้วผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงก็คือประชาชน และความเชื่อมั่นของประชาชนต่อกระบวนการอำนวยความสะดวกยุติธรรมในภาพรวมของรัฐบาลนั่นเอง¹²

ด้านกฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้องกับระบบใกล้เคียงข้อพิพาทในศาลยุติธรรม รากฐานของระบบทางศาลนั้นแต่เดิมจะถูกวางกรอบ กฎเกณฑ์ต่างๆ ไว้เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ ดังนั้นสิ่งที่เป็หัวใจของการเปลี่ยนแปลงประเพณีนี้คือ การมีระเบียบกฎหมายที่เอื้อต่อการนำระบบใกล้เคียงข้อพิพาทนั้นมาใช้ได้ สำหรับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใกล้เคียงข้อพิพาทเฉพาะของศาลยุติธรรม ในปัจจุบันได้ยึดถือกฎหมายหลักๆ ได้แก่ ระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมว่าด้วยการใกล้เคียง ข้อพิพาท พ.ศ.2544 ทั้งนี้ คดีแพ่งทุกประเภทรวมถึงคดีผู้บริโภคไม่กระทบกระเทือนต่อประโยชน์สาธารณะ กฎหมายจึงยินยอมให้ประนีประนอมยอมความกันได้เสมอซึ่งในจังหวัดชายแดนภาคใต้เองคดีผู้บริโภคก็มีจำนวนมากขึ้นเช่นเดียวกับพื้นที่อื่นของประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็เป็น คดีเช่าซื้อ คดีกู้ยืมเงิน คดีบัตรเครดิต ชื้อขาย คดีรับเหมาก่อสร้าง

2. กระบวนการสมานฉันท์และสันติวิธีในคดีอาญา

คดีอาญาในศาลเดิมซึ่งเป็นศูนย์สมานฉันท์และสันติวิธี แต่เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2559 คณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมมีมติเห็นชอบให้เปลี่ยนชื่อจากศูนย์สมานฉันท์และสันติวิธี เป็นศูนย์คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญา ตามมติคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรม ตามรายงานผลการดำเนินงานของ

¹¹ สำนักงานศาลยุติธรรม. 2557

¹² สัมภาษณ์ นายอุทัย สุวรรณโณ, หัวหน้างานใกล้เคียงศาลจังหวัดนราธิวาส, 11 กรกฎาคม 2559.

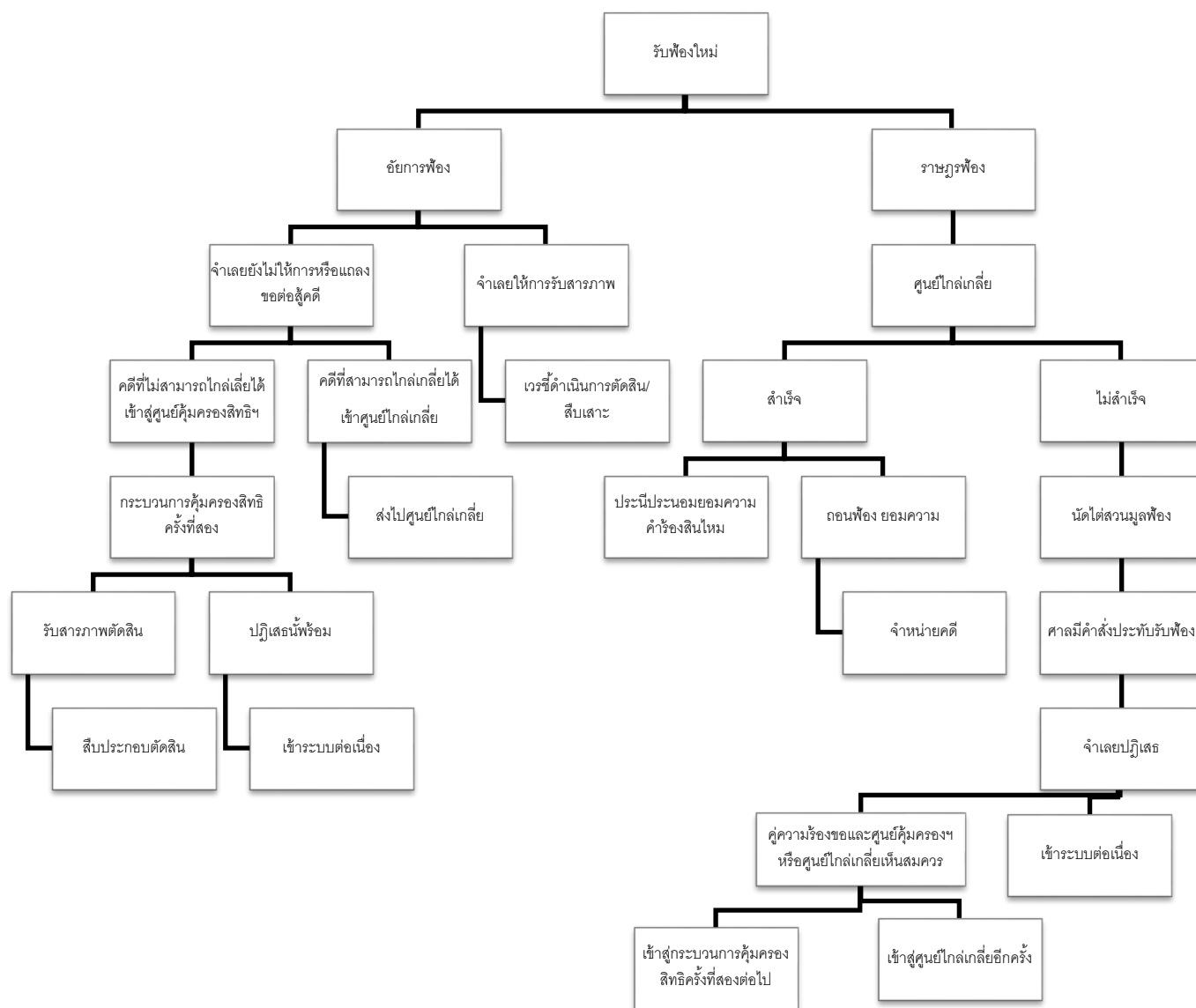
คณะกรรมการพัฒนาระบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาล เรื่อง การปรับปรุงศูนย์สมานฉันท์สันติวิธีอันเนื่องมาจากกระบวนการสมานฉันท์และสันติวิธีไม่ใช้การระงับข้อพิพาททางเลือก และมีวัตถุประสงค์แตกต่างจากการไกล่เกลี่ยคดีอาญา เพราะเป็นการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายเพื่อให้ความรู้แก่ประชาชน และเห็นควรสร้างความเชื่อมั่นและคลายกังวลของประชาชนด้วยการปรับปรุงความเข้มข้นของการอ่านและอธิบายฟ้องโดยผู้พิพากษา¹³

เห็นว่าคดีที่สามารถจัดการไกล่เกลี่ยในคดีอาญาก่อนสืบพยานได้เพราะการสืบพยานในคดีอาญาเพียงอย่างเดียวโดยยังไม่ทราบความประสงค์ของผู้เสียหาย แม้จะมีการลงโทษจำเลยในคดีอาญาก็อาจจะไม่เกิดความเป็นธรรมกับคู่กรณีที่เป็นฝ่ายผู้เสียหายได้ เนื่องจากหากไม่มีการพูดคุยถึงความประสงค์ของผู้เสียหายถึงความต้องการจึงเห็นว่าการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในปัจจุบันก็จำเป็นการคุ้มครองสิทธิของคู่ความทั้งสองฝ่าย หรือหากสามารถระงับข้อพิพาทได้แล้วเกิดความพอใจกันทั้งสองฝ่ายย่อมเกิดความยุติธรรมในท้ายที่สุดซึ่งน่าจะดีกว่าการหาฝ่ายชนะในทางคดี จึงเห็นว่ากรณีเป็นการทำให้คดีระงับโดยเป็นการพูดคุยให้คู่ความทั้งสองฝ่ายเข้าใจเพื่อให้ท้ายที่สุดผู้เสียหายยอมความจะได้เฉพาะคดีอาญาซึ่งเป็นความผิดอันยอมความได้ ในส่วนคดีอาญาความผิดต่อแผ่นดิน กล่าว คือ มีการกระทำความผิดต่อประโยชน์ของสาธารณชนหรือสังคมโดยส่วนรวม หากนำเข้าสู่ระบบการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญาและสามารถตกลงกันในกรณีคดีที่ผู้เสียหายเป็นเอกชนได้โดยวิธีทำสัญญาประนีประนอมยอมความแล้ว ต่างก็เกรงว่าสัญญาประนีประนอมยอมความดังกล่าวอาจขัดต่อกฎหมายและตกเป็นโมฆะตามหลักนิติกรรมสัญญา¹⁴ ทั้งนี้ ในทางปฏิบัติความผิดอาญาต่อแผ่นดินแต่ศาลอาญาก็นำเข้าสู่ศูนย์สมานฉันท์และสันติวิธีซึ่งในปัจจุบันเปลี่ยนเป็น การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญาได้ โดยปฏิบัติเช่นนี้มาหลายปีแล้วและในขณะปัจจุบันนี้ก็ยังดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่อง¹⁵

¹³ สัมภาษณ์, นายโมท ชูประดิษฐ์, ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดยะลา, 11 กรกฎาคม 2559.

¹⁴ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 150

¹⁵ สัมภาษณ์, นายชิน สรวงสมบัติ, ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะชั้นต้นในศาลจังหวัดนราธิวาส, 12 กรกฎาคม 2559.

ที่มา: หนังสือสำนักงานศาลยุติธรรมเลขที่ ศย 025/ว.624 เรื่องความคืบหน้ากระบวนการและศูนย์คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญา ลงวันที่ 26 กันยายน 2559.

จากการศึกษาในกระบวนการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญาศาลจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า ในทางปฏิบัติของแต่ละศาลในสังกัดศาลยุติธรรมจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็มีแนวทางในการปฏิบัติแตกต่างกันออกไปบ้าง เพื่อเป็นการสนองรับนโยบายของประธานศาลฎีกาที่มุ่งเน้นให้เกิดความสมานฉันท์ขึ้นในสังคมและการอำนวยความยุติธรรมให้กับประชาชน แต่หลักๆ คือการอธิบายการดำเนินกระบวนการพิจารณาให้จำเลยหรือคู่ความทราบ.¹⁶ วิธีการระงับข้อพิพาททางเลือกหนึ่งที่จัดให้ผู้เกี่ยวข้องอันได้แก่ ผู้กระทำความผิด

¹⁶ สัมภาษณ์, นายศุภชัย ชูกิจ, ผู้พิพากษาศาลจังหวัดยะลา, 11 กรกฎาคม 2559.

ผู้เสียหายได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และผลของการดำเนินการนำมาซึ่งความสมานฉันท์ ทำให้ทุกฝ่ายมีโอกาสได้กลับใช้ชีวิตในสังคมได้เช่นเดิม กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทถูกนำมาใช้เป็นทางเลือกของกระบวนการยุติธรรมหลัก ส่วนขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมหลักก็ยังคงดำเนินอยู่ตามปกติ เพียงแต่จะมีการนำกระบวนการไกล่เกลี่ยมาใช้ในการประนีประนอมข้อพิพาทหรือระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายใต้ บทบัญญัติของกฎหมายระหว่างการดำเนินของกระบวนการยุติธรรมหลักเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์แก่การอำนวยความยุติธรรม

การที่จะนำกระบวนการสมานฉันท์และสันติวิธีหรือคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญาไปใช้กับ จังหวัดชายแดนภาคใต้ย่อมเป็นสิ่งละเอียดอ่อนด้วยความเป็นอัตลักษณ์ของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงจำเป็นต้องพิจารณาจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเป็นหลักเนื่องจากเป็นกฎหมายที่กำหนดหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐและกำหนดถึงขั้นตอนในการดำเนินคดีอาญาซึ่งระบบทางอาญาเป็นระบบการดำเนินคดีโดยรัฐ ความผิดอาญาที่เกิดขึ้นถือเป็นการกระทำต่อรัฐ รัฐเท่านั้นเป็นผู้เสียหาย การฟ้องของประเทศ ไทยจะเป็นสองระบบคือแม้จะเป็นระบบการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ แต่มีบทบัญญัติให้เอกชนฟ้องคดีได้เช่นกัน เพียงแต่ก็ยังมิมีบทบัญญัติให้อำนาจอัยการเข้ามาควบคุมการดำเนินการของผู้เสียหายเพื่อไม่ให้มีผลเสียต่อรูปคดี โดยพนักงานอัยการสามารถเป็นโจทก์ร่วมได้และหากผู้เสียหายดำเนินการใดที่จะทำให้รูปคดีเสียไป พนักงานอัยการก็มีอำนาจร้องต่อศาลเพื่อให้ผู้เสียหายหยุดการกระทำนั้นได้ ในความผิดอาญาแผ่นดินเป็นการดำเนินคดีโดยรัฐ ส่วนความผิดอันยอมความได้เป็นการดำเนินคดีอาญาโดยประชาชน เนื่องจากคดีความผิดอันยอมความได้นั้นเป็นเรื่องของผู้เสียหายเท่านั้น เจ้าหน้าที่รัฐไม่มีอำนาจเข้าไปเกี่ยวข้องในคดี หากผู้เสียหายไม่ร้องทุกข์ การที่เจ้าหน้าที่ฝ่าฝืนดำเนินคดีไปย่อมทำให้การสอบสวนไม่ชอบส่งผลให้พนักงานอัยการไม่มีอำนาจฟ้องและศาลจะต้องยกฟ้องคดีในท้ายที่สุด

กรณีคดีอาญาความผิดต่อแผ่นดินนั้น เป็นอุปสรรคสำคัญอย่างมากต่อระบบการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในศาลยุติธรรมโดยปัญหาดังกล่าวนี้นี้ เห็นว่าน่าจะต้องปรับปรุงกฎหมายโดยเฉพาะประมวลกฎหมายอาญา โดยบัญญัติเพิ่มเติมว่า “ความผิดอาญาต่อแผ่นดินซึ่งมีความผิดไม่ร้ายแรงและไม่กระทบต่อประโยชน์สาธารณะและกฎหมายกำหนดอัตราโทษไว้ต่ำ เช่น ความผิดฐานทำร้ายร่างกาย ฯลฯ ให้เป็นความผิดอันยอมความได้” แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญหลังจากมติคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมเห็นว่ากระบวนการสมานฉันท์และสันติวิธีเดิมไม่ใช่การระงับข้อพิพาททางเลือกและมีวัตถุประสงค์แตกต่างจากการไกล่เกลี่ยคดีอาญาเพราะการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายเพื่อให้ความรู้แก่ประชาชน จึงเห็นควรสร้างความเชื่อมั่นและคลายความกังวลของประชาชนด้วยการปรับปรุง ความเข้มข้นของการอ่านและอธิบายฟ้องโดยผู้พิพากษา อีกทั้งเป็นการสร้างหลักประกันในการปฏิบัติงานแก่บุคคลที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามจากข้อมูลการประชุมกลุ่มทนายความในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ความว่า แม้จะมีการเปลี่ยนชื่อแต่วิธีการหรือกระบวนการยังคงใช้รูปแบบเดิม ก่อนการเปลี่ยนชื่อเป็นกระบวนการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญา

อภิปรายผล

การไกล่เกลี่ยคดีแพ่งในศาลจังหวัดชายแดนภาคใต้

ปัญหาอุปสรรคในระดับปฏิบัติการประการแรกคือความเชื่อถือของประชาชนต่อผู้ไกล่เกลี่ยเนื่องจากเกิดความไม่เชื่อมั่นว่าจะเป็นกลางอย่างแท้จริง การที่ผู้ไกล่เกลี่ยเป็นบุคคลภายนอกบางครั้งจะเกิดความไม่เป็นกลางระหว่างคู่ความอาจเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งประเด็นดังกล่าวขึ้นอยู่กับเหตุผลส่วนตัวของคู่ความแต่ละบุคคล และความรุนแรงของคดีด้วยและประสบปัญหาเกี่ยวกับ การเปิดเผยความจริงของคู่ความเองอย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะเป็นระบบที่ดี ก็จำเป็นต้องสร้างระบบรองรับที่ดีด้วย เช่น ผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องเป็นบุคคลผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และมีคุณธรรมจริยธรรมมากพอซึ่งที่ผ่านมาปัญหาคือ ผู้ไกล่เกลี่ยที่สมัครเข้ามาเป็นคนในท้องถิ่น ที่ต้องการเข้ามามีเกียรติยศ ชื่อเสียง ผลสะท้อนกลับของ ปัญหาดังกล่าวก็คือประชาชนก็จะไม่ให้ความเชื่อถือผู้ไกล่เกลี่ย และต้องการให้ผู้พิพากษาที่มีภาระงานมากอยู่แล้วเป็นผู้ไกล่เกลี่ย ประกอบกับผู้ไกล่เกลี่ยที่อาจจะไม่สามารถสื่อสารภาษามลายูถิ่นได้ซึ่งในศาลจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังไม่มีผู้ไกล่เกลี่ยที่สามารถสื่อสารภาษามลายูถิ่นได้¹⁷ ทั้งนี้ผู้ไกล่เกลี่ยไม่ได้มีหลักเกณฑ์ในการคัดสรรเป็นการเฉพาะประชาชนก็ยังไม่มีความเชื่อมั่นต่อผู้ไกล่เกลี่ยจากบุคคลภายนอกเท่าไรนัก ประกอบกับด้านวัยวุฒิ กล่าวคือ ปัญหาด้านการขาดหลักเกณฑ์ในด้านวัยวุฒิดังกล่าว ก็จำเป็นต้องเลือกสรรจากบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือจึงได้มีการเลือกผู้ไกล่เกลี่ยที่ค่อนข้างมีอาวุโส แต่ในทางปฏิบัตินั้น กลับประสบปัญหา เนื่องจากการที่นำบุคคลภายนอกที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยโดยเฉพาะบุคคลที่สูงอายุแล้ว เป็นผู้ที่ยกเลิกข้อพิพาทได้ยาก ถึงแม้จะได้รับการอบรมเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยหรือหลักจริยธรรมต่างๆ บางครั้งก็ไม่อาจเปลี่ยนแปลงความคิดของผู้ไกล่เกลี่ยได้ซึ่งผิดหลักการของการเป็นผู้ไกล่เกลี่ยที่ต้องฟังคู่ความให้มาก บุคคลที่มีความสำคัญในกระบวนการอีกคนคือเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทถือว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญถึงแม้จะไม่ได้มีผลกระทบโดยตรงต่อระบบแต่ก็เป็นบุคคลที่เอื้ออำนวยและอำนวยความสะดวกให้ระบบไกล่เกลี่ยข้อพิพาทราบรื่นได้ ทั้งนี้เจ้าหน้าที่จะต้องมีทัศนคติที่ดีต่อระบบไกล่เกลี่ยข้อพิพาทด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีทักษะและการแนะนำประชาชนซึ่งประเด็นดังกล่าวก็จะส่งผลต่อความน่าเชื่อถือและประสิทธิภาพของระบบไกล่เกลี่ยข้อพิพาทด้วย แต่ปัจจุบันค่อนข้างประสบปัญหาเนื่องจากเจ้าหน้าที่เข้ามาทำงานชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น เมื่อเจ้าหน้าที่มีทักษะพอสมควรแล้วก็จะโยกย้ายเปลี่ยนงานหรือได้งานทำที่ดีกว่าซึ่งจะเป็นการสูญเสียทรัพยากรบุคคลของระบบไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ในขณะที่เดียวกับตัวระบบไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเองก็จำเป็นต้องเอื้ออำนวยและสร้างแรงจูงใจให้กับเจ้าหน้าที่ด้วยเช่นกัน ปัญหาประการต่อมาคือหากเข้าสู่ระบบไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจะเป็นปัญหาต่อทนายความและมักไม่ให้ความยอมรับไกล่เกลี่ยข้อพิพาท แต่หากสหทนายความกับศาลยุติธรรมได้ตกลงร่วมกัน เกี่ยวกับข้อดีของระบบไกล่เกลี่ยข้อพิพาทแล้ว ปัญหาเรื่องทนายความนี้ก็อาจจะหมดไป จากประสบการณ์ของผู้ไกล่เกลี่ยพบว่า ประเด็น

¹⁷ สัมภาษณ์, นายธนพงษ์ เพชรแก้ว, เจ้าหน้าที่คดีปฏิบัติการ, 12 กรกฎาคม 2559.

ด้านทนายความนี้ส่งผลทั้งในด้านบวกและด้านลบต่อระบบไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาล ทั้งนี้ถ้าผู้ไกล่เกลี่ยเป็นผู้มีศักยภาพสามารถทำให้ทนายความไว้วางใจและเกรงใจได้ ผู้ไกล่เกลี่ยก็อาจทำให้ทนายความดำเนินการเป็นประโยชน์ต่อการไกล่เกลี่ยได้ เช่น การอธิบายให้คู่ความฟังเกี่ยวกับระบบไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นต้น ในส่วนปัญหาของคู่ความนั้นคือ การเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเฉพาะในห้องพิจารณาคดีทำให้บางกรณีคู่ความจะไม่กล้าเปิดเผยความจริงหรือยอมรับข้อเท็จจริง เพราะเกรงว่าหากคดีตกลงกันไม่ได้จะเกิดความเสียหายกับคดีของตนเพราะข้อเท็จจริงหรือข้อมูลที่แถลงในระบบไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้นอาจถูกนำมาใช้อ้างอิงในการพิจารณาคดีจึงเป็นเหตุทำให้ไม่ได้ผลในการเจรจาไกล่เกลี่ยแต่โดยส่วนใหญ่แล้วปัจจุบันคู่ความไม่ประสบปัญหาต่อตัวระบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเท่าใดนักเนื่องจากมักได้รับการเชื่อเชิญให้เข้าสู่ระบบไกล่เกลี่ยข้อพิพาทด้วยความสมัครใจและโดยลักษณะของประชาชนในภาคใต้ก็นิยมการประนีประนอมอยู่แล้ว

การสมานฉันท์และสันติวิธีในคดีอาญาจังหวัดชายแดนภาคใต้

คดีอาญาความผิดต่อส่วนตัว ผู้เสียหายดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดหรือไม่ก็ได้ กฎหมายได้เปิดโอกาสให้สิทธิการนำคดีอาญามาฟ้องยอมระงับไปได้ คือ การถอนคำร้องทุกข์ ถอนฟ้อง หรือยอมความกัน โดยถูกต้องตามกฎหมาย¹⁸ ดังนั้น ในคดีอาญาความผิดต่อส่วนตัวที่ได้มีการฟ้องคดีต่อศาล โจทก์และจำเลยจึงมีโอกาสตกลงกันเพื่อให้สิทธินำคดีอาญามาฟ้อง ยอมระงับไปโดยวิธีการดังกล่าวมาแล้ว ผู้เสียหายจึงมีสิทธิโดยสมบูรณ์ในการที่จะดูแลสิทธิของตนที่กฎหมายให้ไว้ หากผู้เสียหายสละสิทธิดังกล่าวไป ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลประการใด รัฐก็จะไม่เข้าไปแทรกแซงการดำเนินใดๆ อีกดังนั้น การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพโดยการไกล่เกลี่ยคดีอาญาความผิดต่อส่วนตัว จึงสามารถนำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 39(2) มาใช้บังคับกับผลและสภาพบังคับทางกฎหมายเมื่อนำคดีอาญาความผิดต่อส่วนตัวเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยในชั้นศาลได้ในกรณีที่การไกล่เกลี่ยเป็นผลสำเร็จ ความผิดต่อส่วนตัวจึงไม่มีปัญหาในการนำกระบวนการไกล่เกลี่ยคดีอาญามาใช้

คดีอาญาความผิดต่อแผ่นดินก็สามารถเข้าสู่กระบวนการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญาโดยการไกล่เกลี่ยก็อาจทำได้เนื่องจากต้องการเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นให้แก่ผู้เสียหายและทำให้ผู้กระทำความผิดได้รู้สำนึกในการกระทำของตน เพื่อไม่กลับไปกระทำความผิดซ้ำและเป็นการสานสัมพันธ์ระหว่างผู้เสียหายกับผู้กระทำผิดให้กลับคืนดีดังเดิมมากที่สุด แม้จะมีได้มีผลทำให้สิทธิการนำคดีอาญามาฟ้องเป็นอันระงับไปก็ตาม เมื่อคดีอาญาเข้าสู่กระบวนการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีแล้ว คดีจะต้องกลับเข้าสู่กระบวนการพิจารณาของศาลอีกครั้งหนึ่ง เพราะการไกล่เกลี่ยคดีอาญาในชั้นศาลเป็นส่วนหนึ่งของการพิจารณาคดีของศาล เพื่อพิจารณาข้อตกลงในการเยียวยาผู้เสียหายและโทษทางอาญาที่จะลงแก่ผู้กระทำผิด ซึ่งการตกลงดำเนินมาตรการแก้ไขเยียวยาหรือบรรเทาความเสียหายใดๆ ของจำเลยจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการพิจารณาของศาล ในการกำหนดบทลงโทษที่เหมาะสมกับพฤติกรรมของจำเลย โดยพฤติกรรมของจำเลยนั้นจะพิจารณา

¹⁸ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 39(2)

จากพฤติกรรมของการกระทำความผิดอาญา และพฤติกรรมที่เกิดขึ้นภายหลัง การกระทำความผิดนั้นๆ เพื่อช่วยแก้ไข เยียวยาหรือบรรเทาความเสียหายประกอบมาตรการทางกฎหมายที่ศาลนำมาใช้ประกอบดุลพินิจในการลงโทษจำเลย เช่น การรอการกำหนดโทษหรือการรอการลงโทษ¹⁹

การสมานฉันท์และสันติวิธีคดีอาญาในชั้นศาล

กระบวนการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญา หมายถึง การให้ความรู้และการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนผู้มีอรรถคดี ผู้ต้องหา จำเลย ผู้เสียหาย พยาน ตลอดจนผู้มาติดต่อราชการศาลตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ในกฎหมาย โดยมีการดำเนินการดังต่อไปนี้

1) จัดให้มีการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้เบื้องต้นแก่ประชาชนผู้มีอรรถคดี และผู้มาติดต่อราชการศาล เกี่ยวกับขั้นตอน การดำเนินคดี กระบวนพิจารณา การปล่อยชั่วคราว สิทธิของผู้ต้องหา จำเลย ผู้เสียหายและพยาน ตามกฎหมาย

2) ให้ความรู้แก่ผู้ต้องหาในชั้นผัดฟ้องหรือฝากขังเพื่อทราบถึงสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย

3) ดำเนินการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญาทุกคดีไม่ว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยจะให้การรับสารภาพหรือปฏิเสธ

4) ผู้พิพากษาทุกท่านสามารถดำเนินการคุ้มครองสิทธิได้โดยไม่ต้องกำหนดหน้าที่ให้ผู้พิพากษาองค์คณะใด ดำเนินการเป็นการเฉพาะและสามารถดำเนินการได้ในชั้นผัดฟ้องหรือฝากขัง นัดสอบคำให้การหรือนัดตรวจพยานหลักฐานโดยจะมีการกำหนดหัวข้อที่ควรให้ความรู้และข้อพึงระวังในการปฏิบัติงาน เพื่อเป็นหลักประกันการทำงานให้แก่ผู้พิพากษา

5) แจ้งให้ผู้เสียหายทราบถึงสิทธิหน้าที่ตามกฎหมาย ตลอดจนขั้นตอนการดำเนินคดีและสิทธิในการได้รับการเยียวยา ในส่วนแพ่ง

6) ผู้พิพากษาต้องอ่านและอธิบายฟ้องให้จำเลยฟังโดยละเอียดอย่างเคร่งครัด รวมทั้งให้ความรู้แก่จำเลยเพื่อให้ทราบถึง สิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย ตลอดจนถึงแนวทางในการบรรเทาความเสียหายแก่ผู้เสียหาย

7) ในกรณีที่ผู้เสียหายประสงค์จะได้รับการบรรเทาความเสียหาย ประกอบกับจำเลยสำนึกในการกระทำความผิดและ ต้องการบรรเทาผลร้าย พึงจัดให้มีการดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ย

ระเบียบเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญานี้จะกำหนดรูปแบบ แนวทาง วิธีปฏิบัติ และขั้นตอนการทำงานตามระบบการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ รวมทั้งอำนาจหน้าที่ของผู้คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพและเจ้าหน้าที่ธุรการงานคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญา ซึ่งแต่ละศาลจะวางระเบียบเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามสภาพและความเหมาะสมของศาลนั้นๆ ทำให้แนวทางการดำเนินกระบวนการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญาของศาลยุติธรรมมีลักษณะแตกต่างกันออกไป การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญาชั้นศาลในจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อไปจึงสมควรที่จะมีการบัญญัติให้สามารถไกล่

¹⁹ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 56

เกลี้ยคดีอาญาไว้โดยเฉพาะ เป็นการกำหนดแนวทางกระบวนการหรือขั้นตอนในการสร้างจิตสำนึกให้กับผู้กระทำความผิดอันจะทำให้บรรลุถึงเจตนารมณ์ของการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในการไกล่เกลี่ยคดีอาญาอย่างแท้จริง

การทำสัญญาประนีประนอมยอมความในคดีอาญาความผิดต่อแผ่นดินหากเป็นการยอมความเพื่อมิให้ฟ้องคดีอาญาหรือมิได้ดำเนินคดีอาญาแผ่นดินนั้นเป็นกรณีขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน ทำให้เห็นได้ว่า การยอมความในคดีอาญาความผิดต่อแผ่นดินที่เอกชนเป็นผู้เสียหายด้วยไม่อาจทำการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพโดยการไกล่เกลี่ยจนถึงขั้นระงับคดีได้ ทั้งที่คู่กรณีต่างตกลงกันได้ ทำให้ผู้กระทำความผิดยังได้รับการดำเนินคดี จึงเป็นทางขัดขวางไม่ให้เกิดความนิยมในการระงับข้อพิพาททางอาญาด้วยการไกล่เกลี่ย

การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพโดยผู้ไกล่เกลี่ยเป็นคนคอยสื่อสารข้อมูลระหว่างสองฝ่ายเพื่อลดโอกาสการใช้อำนาจและทำให้ฝ่ายที่อ่อนแกว่าอยู่ในบรรยากาศที่ไม่ถูกกดดันหรือต้องยอมรับมาตรการอย่างไม่เต็มใจ หรืออีกวิธีหนึ่งคือ การจัดให้มีที่ปรึกษาผู้เสียหาย (Victim Advisers) เพราะบางครั้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยวัฒนธรรมที่เมื่อมีคดีเกิดขึ้นญาติพี่น้องจะมาศาลกันเป็นจำนวนมากเพื่อมาให้กำลังใจแต่อาจจะไม่มีนักกฎหมาย เพื่อให้เข้าใจถึงสิทธิต่างๆ และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมาจากการยอมรับข้อเสนอของจำเลย กฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในไกล่เกลี่ยคดีอาญาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังไม่มี การบัญญัติคุ้มครองสิทธิผู้เสียหายด้วยวิธีนี้ ดังนั้นจึงควรที่จะให้มีการคุ้มครองผู้เสียหายด้วยการจัดให้มีที่ปรึกษาผู้เสียหาย เพื่อเป็นการป้องกันมิให้ผู้เสียหายอยู่ภายใต้อำนาจของฝ่ายจำเลยที่มีอยู่เหนือกว่าได้ อันจะนำไปสู่การได้มาตรการที่เยียวยาได้อย่างแท้จริง การใช้ดุลพินิจของศาลในจังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือศาลไทย โดยส่วนใหญ่เพียงแค่จำเลยให้การรับสารภาพ เพื่อต้องการให้ศาลลดโทษให้หรือวางเงินบรรเทาความเสียหายต่อศาลในจำนวนที่มากพอ ศาลก็รอการลงโทษให้แล้ว โดยที่จำเลยยังมิได้รู้สำนึกถึงการกระทำผิดของตน ดังนั้นการที่ศาลจะรอการลงโทษให้จำเลยเห็นว่า ควรจะมีสาเหตุมาจากการที่จำเลยได้ผ่านระบบการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในการพูดคุยจนทำให้เกิดสำนึก รู้ซึ่งถึงความรับผิดชอบในการกระทำผิดของตนด้วย

เนื่องจากศาลสามารถใช้ดุลพินิจในการลดโทษในกรณีที่จำเลยรับสารภาพนี้เป็นเหตุบรรเทาโทษตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 78²⁰ โดนวิพากษ์วิจารณ์ในทางไม่เห็นด้วยมากขึ้นตามลำดับ เหตุผลสำคัญเพราะประชาชนมีความเห็นว่า การที่ศาลลดโทษให้นั้นเป็นการแสดงถึงการหย่อนอำนาจบังคับของกฎหมาย ทำให้ผู้กระทำความผิดไม่เกรงกลัวกฎหมาย เพราะคิดว่าหากถูกจับกุมก็จะรับสารภาพซึ่งศาลจะลดโทษให้ตน ครั้งหนึ่งจนเป็นศัพท์ที่เรียกกันทั่วไปว่า “รับลดกึ่งหนึ่ง” แม้จำเลยจะยังมีสำนึกและพยายามบรรเทาผลร้ายก็ตาม แต่หากเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยแล้วเหตุที่จำเลยรับสารภาพก็เพราะมีความสำนึกว่าตนได้กระทำความผิดและพยายามบรรเทาผลร้ายให้กับผู้เสียหายแล้วศาลลดโทษให้กึ่งหนึ่งและรอการลงโทษด้วยสำหรับความผิดที่ศาลลงโทษจำคุกไม่เกินสามปี ก็น่าจะเป็นการลดการคัดค้านในข้อนี้ลงได้

²⁰ “เมื่อปรากฏว่ามีเหตุบรรเทาโทษ ไม่ว่าจะได้มีการเพิ่มโทษหรือการลดโทษตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่นแล้วหรือไม่ ถ้าศาลเห็นสมควรจะลดโทษไม่เกินกึ่งหนึ่งของโทษ ที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดนั้นก็ได้”

การนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

การที่จะนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ มิใช่เพียงแต่จะนำเอาแนวความคิดของต่างประเทศมาปฏิบัติทันทีโดยมิได้พิจารณาถึงบริบททางสังคมของประเทศไทย ด้วยเหตุที่แต่ละสังคมจะมีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเป็นอยู่ ปัจจัยที่เหมาะสมแก่การนำมาปรับใช้ จึงต่างกันออกไปแต่ละสังคมโดยเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมนั้น ความแตกแยกระหว่างชาวไทยพุทธกับมุสลิมหลายเห็นชัดเจนขึ้น ดังนั้นในการที่จะรับเอาวิธีการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้จึงต้องคำนึงถึงปัจจัยที่เหมาะสมแก่จังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วย ในการศึกษาจะได้ศึกษาถึงปัจจัยที่เหมาะสมในด้านต่างๆ

การใช้กฎหมายเพื่อลงโทษผู้กระทำความผิดเพียงอย่างเดียว ไม่ถือว่าสำเร็จผลตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของกระบวนการ โดยพิจารณาได้จากปริมาณคดีที่ล้นศาล ล้นเรือนจำ ปริมาณผู้กระทำความผิดที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นเครื่องแสดงว่า การใช้โทษจำคุกเพียงอย่างเดียวไม่ได้ผล อีกทั้งวัตถุประสงค์ของการลงโทษได้เปลี่ยนไปเป็นการแก้ไขและฟื้นฟูความเสียหาย ความยุติธรรมหรือความพอใจแก่คู่กรณี จึงไม่ใช่เพียงการนำตัวผู้กระทำความผิดมารับโทษเท่านั้น หากแต่ความพอใจย่อมเกิดจากการได้รับการเยียวยาความเสียหาย การแก้ไขฟื้นฟู การนำแนวคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในคดีอาญาหรือคดีแพ่ง สอดคล้องกับพระบรมราโชวาทที่ว่าความยุติธรรมต้องเป็นไปเพื่อทุกคนโดยเสมอหน้ากัน ให้อยู่ร่วมกันโดยสงบสุขเพราะแนวคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นการอำนวยความยุติธรรมให้แก่คู่กรณีที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายและเพื่อให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อีกครั้ง ปัจจัยสารบัญญัติกฎหมายพิจารณาจากคุณธรรมทางกฎหมาย ที่มุ่งคุ้มครองความเป็นส่วนตัวและพิจารณาตามเจตจำนงของผู้เสียหายที่จะระงับข้อพิพาทลงได้ ความผิดอาญาอันยอมความได้จึงมีลักษณะที่เป็นความผิดที่มีลักษณะเป็นอาชญากรรมน้อย มีคุณธรรมทางกฎหมายมุ่งคุ้มครองความเป็นส่วนตัว และมุ่งคุ้มครองผู้เสียหายโดยตรง กฎหมายจึงยอมให้ผู้เสียหายมีสิทธิที่จะระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นได้เองไม่จำเป็นต้องดำเนินคดีตามกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ซึ่งในความผิดอันยอมความได้นั้นผู้เสียหายแต่เพียงผู้เดียวที่อำนาจดำเนินคดีที่เกิดขึ้น

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะมีคู่กรณีที่มีส่วนในการตัดสินใจก็ตาม แต่ก็ถือได้ว่าความผิดอาญาอันยอมความได้มีส่วนที่เหมาะสมต่อการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในการระงับข้อพิพาททางอาญาที่เกิดขึ้น ดังนั้นการที่จะนำแนวความคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในคดีอาญา จึงไม่ใช่เป็นการก่อให้เกิดปัญหามากขึ้นจากที่เป็นอยู่ กลับจะเป็นการส่งเสริมให้มีการระงับข้อพิพาทในคดีความผิดอาญาอันยอมความได้มากขึ้น สำหรับความผิดที่สามารถสมานฉันท์และสันติวิธีในคดีอาญาความผิดต่อแผ่นดินได้นั้นเห็นว่าเป็นความผิดที่กระทำโดยมีเจตนาธรรมดา และมีคุณธรรมทางกฎหมายคุ้มครองบุคคลหรือทรัพย์สินของบุคคล ที่มีอัตราโทษจำคุกอย่างสูงไม่เกิน 5 ปี และความผิดที่กระทำโดยประมาทแม้จะมีโทษสูงกว่า 5 ปี ก็น่าจะนำมาใช้ได้ทุกฐานความผิด เนื่องจากเป็นความผิดที่อยู่ในวิสัยที่จะให้โอกาสผู้กระทำความผิดในการกลับตัวกลับใจไม่กระทำความผิดอีกในอนาคต และถูกมองว่าการจำคุกจำเลยในระยะสั้น ไม่ใช่

เป็นการแก้ไขปัญหของสังคมในระยะยาวเพราะจำเลยอาจจะไม่เช็ดหลาบจากโทษที่ได้รับหรือบางรายกระทำความผิดครั้งแรกการจำคุกอาจก่อปัญหาตามมาในการกลับเข้าสู่สังคม ดังนั้นการสมานฉันท์และสันติวิธีคืออาญาย่อมจะเป็นผลดีกับทุกฝ่ายรวมทั้งรัฐเองด้วย

ปัจจัยทางสังคมของจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้นเป็นปัจจัยที่เอื้อประโยชน์ต่อการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ โดยปัจจัยทางสังคมของประเทศไทยมีอยู่ด้วยกันหลายปัจจัย คือ

1) ปัจจัยด้านแนวคาสอนของศาสนา ศาสนาเป็นสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมมนุษย์ เพราะอิทธิพลที่ยิ่งใหญ่ต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ศาสนาทำให้เกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนี้ศาสนายังเป็นตัวกำหนดรูปแบบวัฒนธรรมของแต่ละสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยเฉพาะประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม โดยเห็นว่าตามหลักศาสนาอิสลามจะให้ความเท่าเทียมกับมนุษย์ที่อยู่ภายใต้การปกครองในระบอบของอิสลาม ซึ่งประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนหนึ่งจะเห็นว่าทุกวันนี้ความเหลื่อมล้ำของสังคมมนุษย์ หลักการของอิสลามได้มาเพื่อเป็นความเมตตาแก่มวลมนุษยชาติ มาเพื่อยกระดับคุณค่าของความเป็นมนุษย์ สร้างโอกาสความเท่าเทียมให้เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ มาจัดการเห็นแก่ตัวเอง พวกพ้อง และมาจัดการความธรรมในรูปแบบต่างๆ ดังนั้นความไม่เท่าเทียม การธรรมที่เกิดขึ้นในระดับ บุคคล ระดับองค์กร หรือระดับโลกที่เกิดขึ้นนั้น คุณลักษณะทางด้านจริยธรรมที่สำคัญสองประการที่มุสลิมเราทุกคนจำเป็นต้องมี และถือเป็นหัวใจสำคัญที่จะทำให้การดำเนินชีวิตและสัมพันธภาพทางสังคมของมนุษย์ดำเนินไปได้ด้วยความดีงามและมีความสุข นั่นก็คือ 1) การรักษาอะมานะฮ์ (ความไว้วางใจ) ในสิ่งที่ได้รับมอบหมาย และ 2) การรักษาความยุติธรรม (อะดัลละฮ์) ในการตัดสินต่างๆ ระหว่างเพื่อนมนุษย์ซึ่งหากคู่กรณีในการเข้าสู่สมานฉันท์และสันติวิธีในศาลจังหวัดชายแดนภาคใต้ทั้งคู่ไม่ว่าจะเป็นคดีแพ่งหรือคดีอาญาการเข้าใจและการเข้าถึงและการให้อภัยด้วยกันก็จะเกิดขึ้นได้อย่างไม่มีสิ่งเคลือบแคลงเพราะทั้งคู่กรณีมีสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในสิ่งเดียวกัน ดังนั้นแนวความคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มีเป้าหมายสุดท้ายคือความสมานฉันท์เพื่อให้สังคมเกิดความสงบสุข การที่จะนำมาปรับใช้ในสังคมภาคใต้จึงมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับหลักคาสอนทางศาสนา

2) ปัจจัยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตามหลักการปฏิบัติตาม “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และขับให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติที่ชัดเจนยิ่งขึ้นในทุกภาคส่วน ทุกระดับ ยึดแนวความคิดการพัฒนาอย่างบูรณาการ ทั้งมิติตัวคน สังคม เศรษฐกิจ ชุมชน สังคม และประเทศชาติ สร้างความเท่าเทียมในกระบวนการยุติธรรม และสร้างระบบการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายที่เข้มแข็ง รวมทั้งขยายการให้บริการและให้ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน ให้สมาชิกในชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นและผลการดำเนินการตามแนวความคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้นทำให้สังคมมีความเข้มแข็ง และเกิดความสงบสุข

3) ปัจจัยด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ขนบประเพณี สังคมภาคใต้เป็นสังคมชนบท ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีการอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยให้อภัยซึ่งกันและกันมีความเมตากรุณาเห็นอกเห็นใจกัน นอกจากนี้ยังมีธรรมเนียมการนับถือความอาวุโสเคารพบุคคลผู้ที่สูงอายุกว่า เมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้นจะเห็นว่า

เป็นการกระทบกันระหว่างพี่น้อง มักจะไม่ยินยอมนำคดีเข้าสู่ระบบโดยจะให้อาวุโสเป็นผู้ระงับข้อพิพาท เนื่องจากลักษณะนิสัยของคนภาคใต้มักจะมีการให้อภัยหากมีการยอมรับผิดและยังมีความเคารพต่อผู้ที่อาวุโสกว่าจึงเห็นได้ว่าหากผู้ไกล่เกลี่ยในศาลเป็นบุคคลที่ชุมชนนับถือเมื่อมีคดีจากชุมชนใดก็ให้อาวุโสจากชุมชนนั้นเข้ามาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยในศาลจะทำให้การระงับข้อพิพาทในคดีแพ่งมีประสิทธิภาพและเกิดผลสำเร็จได้อย่างยั่งยืน

ความเหมาะสมในการสมานฉันท์และสันติวิธีคดีอาญาในชั้นศาล

ในกระบวนการยุติธรรมของไทยตามกฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันเห็นว่าสามารถนำมาใช้ได้ทั้งสองลักษณะ

ก) การนำมาใช้เป็นเพียงเสียหนึ่งของหลักการยังไม่มีผลให้คดีระงับลงเนื่องจากยังติดที่ระบอบยุติธรรมลักษณะของการนำมาใช้จึงเป็นการนำมาใช้เพื่อประกอบดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมเท่านั้น ดังเช่น การใช้ดุลพินิจของผู้พิพากษาในการกำหนดโทษ

ข) กรณีสามารถนำมาใช้เพื่อให้คดีระงับลงได้โดยการประนอมข้อพิพาทในความผิดบางประเภท ได้แก่ ความผิดอันยอมความได้ หรือความผิดอาญาแผ่นดินที่เป็นความผิดเล็กน้อย

ส่วนปัญหาว่จะนำรูปแบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในคดีอาญาความผิดต่อแผ่นดินมาใช้ ในความผิดอาญาแผ่นดินฐานใดได้บ้างนั้น ปรากฏชัดแล้วว่าได้ถูกนำมาใช้เพื่อประกอบดุลพินิจของศาล ซึ่งในส่วนของประเภทความผิดที่ถูกนำมาใช้ได้แก่ ความผิดอันยอมความได้ และความผิดอาญาแผ่นดินบางฐานจากการพิจารณาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พบว่าความผิดอาญาสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ ความผิดอาญาแผ่นดินโดยแท้ซึ่งผลจากการกระทำความผิดกระทบต่อรัฐโดยตรง ความผิดอาญาแผ่นดินที่มีเอกชนเป็นผู้เสียหาย และความผิดอาญาต่อส่วนตัว ดังนั้นในการพิจารณาความผิดอาญาที่เหมาะสมแก่การนำรูปแบบการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในรูปแบบไกล่เกลี่ยคดีอาญาระหว่างผู้เสียหายและผู้กระทำผิดในคดีอาญาความผิดต่อแผ่นดินนั้น ผู้วิจัยขอพิจารณาจากปัจจัย ดังต่อไปนี้

(1) พิจารณาจากคุณธรรมทางกฎหมายจากการศึกษาถึงประเภทความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา พบว่า ได้มีการแบ่งความผิดอาญาออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ความผิดต่อรัฐที่มีคุณธรรมทางกฎหมายคุ้มครองความสงบเรียบร้อยหรือความปลอดภัยของรัฐ และกลุ่มความผิดต่อบุคคลต่อกรรมสิทธิ์ต่อทรัพย์สินหรือต่อการอยู่ร่วมกัน ซึ่งผู้เขียนได้พิจารณาจากกลุ่มความผิดต่อบุคคลต่อกรรมสิทธิ์หรือต่อการอยู่ร่วมกันเนื่องจากเห็นว่าความผิดกลุ่มนี้จะมีคุณธรรมทางกฎหมายที่คุ้มครองต่อความเป็นส่วนตัวของบุคคล ตลอดจนคุ้มครองทรัพย์สินของบุคคลโดยแท้ เมื่อมีการกระทำความผิดในกลุ่มนี้เกิดขึ้นเอกชนผู้เสียหายจึงเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำผิด จึงไม่ถือว่ารัฐเสียหาย

(2) พิจารณาจากอัตราโทษ จากการศึกษารายละเอียดอัตราโทษสำหรับความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา พบว่า ได้มีการแบ่งอัตราโทษออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มที่หนึ่งได้แก่ ความผิดที่มีอัตราโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี กลุ่มที่สองได้แก่ความผิดที่มีอัตราโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี และกลุ่มที่สามได้แก่ความผิดที่มีการกำหนด

อัตราโทษขั้นต่ำสูงไว้ จากการศึกษพบว่าในกลุ่มความผิดที่มีอัตราโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี จะถูกบัญญัติให้เป็นความผิดอันยอมความได้เสียส่วนใหญ่ ส่วนความผิดที่มีการกำหนดอัตราโทษขั้นต่ำสูงเอาไว้แล้ว ถือว่าเป็นความผิดร้ายแรงจึงไม่สามารถนำกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างผู้เสียหายและผู้กระทำความผิดมาใช้เพื่อระงับข้อพิพาทได้

(3) พิจารณาจากความผิดที่มีผู้เสียหาย การที่จะระงับข้อพิพาทด้วยวิธีการไกล่เกลี่ยได้นั้นต้องได้รับความยินยอมโดยสมัครใจของผู้เสียหาย พบว่าความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาแบ่งเป็นความผิดที่มีผู้เสียหายเป็นรัฐ และผู้เสียหายเป็นเอกชน การดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นการระงับข้อพิพาทในคดีอาญาซึ่งในความผิดต่อรัฐที่มีรัฐเป็นผู้เสียหายจึงไม่สามารถกระทำได้ ส่วนความผิดที่มีผู้เสียหายโดยตรงเป็นเอกชนเห็นว่าความผิดประเภทนี้ไม่ได้กระทบประโยชน์สาธารณะแต่อย่างใดเมื่อผู้เสียหายเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการกระทำความผิด จึงควรให้ผู้เสียหายได้มีส่วนร่วมในการระงับและบรรเทาความเสียหายได้ ในการพิจารณาว่าความผิดใดเหมาะสมแก่การนำมาใช้กับกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ได้พิจารณาถึงความผิดที่มีผู้เสียหายเป็นเอกชนซึ่งความผิดเหล่านี้ ได้แก่ ความผิดต่อบุคคล ต่อกรรมสิทธิ์ ต่อทรัพย์สิน หรือต่อการอยู่ร่วมกัน

(4) พิจารณาจากเจตนาในการกระทำความผิด ประมวลกฎหมายอาญาได้มีการแบ่งประเภทความผิดออกเป็น ความผิดที่ได้กระทำโดยเจตนาและความผิดที่ได้กระทำโดยประมาท สำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยเจตนา ยังได้มีการแบ่งระดับความรุนแรงไว้อีก คือหากมีการกระทำความผิดโดยมีเจตนาธรรมดาจะได้รับโทษตามปกติสำหรับความผิดฐานนั้น แต่หากกระทำโดยมีเจตนาพิเศษมีมูลเหตุจูงใจจะต้องได้รับโทษที่หนักขึ้น ในการพิจารณาถึงความผิดที่เหมาะสมแก่การนำมาใช้กับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้น ในส่วนความผิดที่กระทำโดยเจตนาควรเป็นความผิดที่มีเจตนาธรรมดา ส่วนความผิดที่กระทำโดยประมาทนั้นสามารถนำมาใช้ได้ทุกฐานความผิด เนื่องจากการกระทำความผิดที่ขาดเจตนาแต่กระทำโดยปราศจากความระมัดระวังตามวิสัยและพฤติการณ์เช่นนั้นอาจใช้ความระมัดระวังได้แต่ไม่ใช้กฎหมายจึงบัญญัติให้รับโทษแม้ไม่มีเจตนากระทำผิด

การสมานฉันท์และสันติวิธีคดีอาญาในชั้นศาลจะเป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือกหนึ่ง ที่ช่วยลดปริมาณคดีที่ค้างพิจารณาอยู่ในชั้นศาล ช่วยแบ่งเบาภาระของผู้พิพากษาในการสืบพยาน การไกล่เกลี่ยคดีอาญาเป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือกที่เหมาะสมจะนำมาใช้ควบคู่ไปกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เพราะเป็นกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มุ่งแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด มากกว่าการแก้แค้นทดแทน มีประโยชน์ด้วยกันทั้งฝ่ายผู้เสียหายและผู้กระทำความผิด เพราะฝ่ายผู้เสียหายอาจได้รับการบรรเทาผลร้ายจนเป็นที่พอใจไม่ติดใจเอาความ ส่วนฝ่ายผู้กระทำความผิดก็ได้สำนึกพร้อมทั้งได้เยียวยาความเสียหาย แต่เห็นว่าการสมานฉันท์และสันติวิธีคดีอาญาความผิดต่อแผ่นดินนี้ น่าจะเป็นกระบวนการที่สำคัญในชั้นก่อนฟ้องคดี ไม่ว่าจะเป็นชั้นพนักงานสอบสวนหรือในชั้นพนักงานอัยการ ซึ่งหากการสมานฉันท์และสันติวิธีคดีอาญาความผิดต่อแผ่นดินเป็นผลสำเร็จในชั้นพนักงานอัยการ พนักงานอัยการก็เสนอผลการสมานฉันท์และสันติวิธีเพื่อให้ศาล

ใช้ประกอบดุลพินิจในการลงโทษหรือกำหนดโทษได้ ซึ่งจะเป็นการช่วยลดปริมาณคดีที่ขึ้นสู่ศาลได้มากหรือเป็นการช่วยกระชับระยะเวลาในการนัดสืบพยานให้เร็วขึ้นได้ทำให้คดีไม่ค้างพิจารณาอยู่ในศาลนานแต่หากไม่สามารถดำเนินการได้เมื่อขึ้นสู่ชั้นศาลศูนย์คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญาก็จะมีบทบาทในการอธิบายฟ้องและอาจทำการสมานฉันท์และสันติวิธีที่จะทำให้คดีระงับในชั้นนี้ได้เช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

การดำเนินการเพื่อความสมานฉันท์และสันติวิธีในชั้นศาลโดยศูนย์คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพมีข้อจำกัดบางประการ ซึ่งหากได้รับการแก้ไขและพัฒนาให้ดีขึ้นจะทำให้การสมานฉันท์และสันติวิธีในศาลจังหวัดชายแดนภาคใต้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ควรมีกฎหมายรองรับแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และสันติวิธีรองรับแนวทางเลือกในการลงโทษแทนการจำคุก โดยตราเป็นพระราชบัญญัติมาตรการลงโทษ ซึ่งเป็นโทษที่อยู่ระหว่างโทษจำคุกกับการรอกการลงโทษจำคุก โดยให้ลงโทษปรับหรือคุมประพฤติไว้

การใช้อำนาจศาลในการใช้ดุลพินิจ รูปแบบการกำหนดโทษแทนการจำคุก เช่น การทำงานบริการสังคมจำนวนชั่วโมงสูง การคุมความประพฤติแบบเข้มงวด

ควรมีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เรื่องกระบวนการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพให้แก่คู่ความ พนักงานอัยการ ทนายความ ตำรวจ พนักงานราชทัณฑ์และประชาชนทุกระดับ

ศาลในจังหวัดชายแดนภาคใต้ควรออกเป็นระเบียบศาลว่าด้วยแนวปฏิบัติการอำนวยความยุติธรรมในกระบวนการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ตามบริบทของจังหวัด โดยกำหนดระเบียบเกี่ยวกับการนำคดีอาญาในชั้นศาลเข้าสู่กระบวนการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพให้ชัดเจนและเฉพาะยิ่งขึ้น

การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญาควรให้บุคคลภายนอกผู้ทรงคุณวุฒิที่ประชาชนนับถือเข้าร่วมในการเป็นคนกลางในทุกคดี

การไกล่เกลี่ยในคดีแพ่งในศาลจังหวัดชายแดนภาคใต้ควรให้ผู้ประนีประนอมมีทุกอำเภอ และเมื่อคู่ความมาจากอำเภอไหนก็ให้ผู้ประนีประนอมมาจากอำเภอนั้น

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป ควรศึกษาเกี่ยวกับการประเมินความเชื่อมั่นของผู้ได้รับการไกล่เกลี่ยในคดีแพ่งและผู้ที่ได้รับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในคดีอาญาในศาลจังหวัดชายแดนภาคใต้

บรรณานุกรม

เกษม คมสัถยธรรม. (2548). คู่มือประนอมข้อพิพาท “หลักทั่วไปในการประนอมข้อพิพาท” กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์ .

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย.(2548). กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การปรับกระบวนการทศน์.ไทย.ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะบัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาสหวิทยาการ.

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2548). กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : การคืน “อำนาจ” แก่เหยื่อ อาชญากรรมและชุมชน.กรุงเทพฯ : เอเชียแปซิฟิก ออฟเซ็ท.

เดชา สังขวรรณ และคณะ. (2550). รายงานผลการวิจัยเรื่อง มาตรการเลี้ยงโทษจำคุกกระยะสั้น. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและพัฒนาอาชญาวิทยาและกระบวนการยุติธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประธาน วัฒนวาณิชย์. (2546). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอาชญาวิทยา.พิมพ์ลักษณ์, กรุงเทพฯ.

ปรีดี เกษมทรัพย์. (2543). นิติปรัชญา. พิมพ์ลักษณ์, กรุงเทพฯ.

วรารณ บัวเผื่อน.(2549). บทบาทและการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

สรวิศ ลิ้มปริงซี่. (2551). กฎหมายเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิชาการระงับข้อพิพาททางเลือก สำนักงานระงับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม.

สำนักงานศาลยุติธรรม.หนังสือสำนักงานศาลยุติธรรมเลขที่ ศย 025/ว.624 เรื่องความคืบหน้ากระบวนการและศูนย์คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ในคดีอาญา ลงวันที่ 26 กันยายน 2559.

Mark S. Umbreit ,Robert B. Coates ,Restorative Justice Dialogue: A MultiDimensional, Evidence-Based Practice Theory. Contemporary Justice Review 10(1) March 2007.

Barbara Perry. (2003). Hate and Bias Crime. New York :Taylor & Francis Books,Inc.

รายชื่อสัมภาษณ์

นายโมท ชูประดิษฐ์, ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดยะลา, 11 กรกฎาคม 2559

นายศุภชัย ชูกิจ, ผู้พิพากษาศาลจังหวัดยะลา, 11 กรกฎาคม 2559

นายธีรบรรณ บัณฑอง, ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะชั้นต้นในศาลจังหวัดนราธิวาส, 12 กรกฎาคม 2559

นายชิน สรสมบัติ, ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะชั้นต้นในศาลจังหวัดนราธิวาส, 12 กรกฎาคม 2559

นายพนนธ์ บุญรักษ์, ผู้พิพากษาศาลจังหวัดปัตตานี, 13 กรกฎาคม 2559

นายอุทัย สุวรรณโณ, หัวหน้างานไกล่เกลี่ยศาลจังหวัดนราธิวาส, 11 กรกฎาคม 2559

นายธนพงษ์ เพชรแก้ว, เจ้าหน้าที่คดีปฏิบัติการ, 12 กรกฎาคม 2559

นายฮาเบะ ดามาอู,ผู้อำนวยการสำนักอำนวยการประจำศาลจังหวัดยะลา, 11 กรกฎาคม 2559

นายทวีศักดิ์ ยูโซ๊ะ, หัวหน้างานโกล่เกลี่ยศาลจังหวัดยะลา, 11 กรกฎาคม 2559